

● norbertijnerabdij ninove

erfgoed●prokkels

stad in de schaduw van een verdwenen abdij

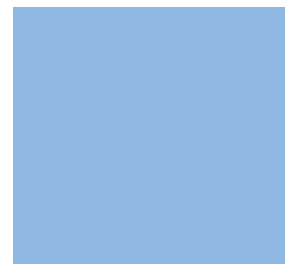
Begin & einde verenigd ...

Ergens achter de *Twijnster* (1) stond in de Nederwijk de eerste parochiekerk van Ninove met een relikwie van de H. Cornelius. Hier werd eind 1137 een klein kapittel omgevormd tot een norbertijnergemeenschap. Door het charisma van Gillebert, de eerste abt, traden veel mannen en vrouwen toe. Teveel, vonden invloedrijke kloosterlingen. Zij wilden de evangelische armoede liever niet al te radicaal beleven en lieten Gillebert in 1141 afzetten.

Tot de fusie met Liedekerke (1146) stelde het bezit van de jonge abdij weinig voor: een paar parochies met daarbij behorende tienden, enkele hofsteden met akkerland, weidegronden, bossen en moerassen, het gedeelde bezit van een (water) molen, het recht om te vissen op de Dender, ... Toch startte men reeds in 1157 met de bouw van een eigen abdijkerk annex klooster buiten de nederzetting op de Coudenberg. De norbertijnen zouden daar 650 jaar wonen. Na afbraak van de abdijgebouwen (1822–1823) kwamen enkele blokken arduin toevallig naar de bakermat terug: we zien ze onderweg naar de Denderbrug hergebruikt in de verhoogde plint van de huizen op de hoek (2) (Graanmarkt 63–65).

In de loop van haar geschiedenis (1137–1796) drukte de norbertijnerabdij van Ninove krachtig haar stempel op de Denderstad. Zo vindt men herinneringen aan haar verleden niet alleen in en achter de abdijkerk, maar letterlijk overal.

Deze kleine wandelgids laat stille getuigen op vaak onopvallende plaatsen hun vergeten verhaal vertellen.

Chronologie abdijschiedenis

1. Stichting in de Nederwijk (1137–1166)
2. Abdij op de Coudenberg (1157–1819)
 - a. voltooiing eerste abdijkerk en klooster (1181–1185)
 - b. gotische *facelift* abdijkerk en heropbouw klooster (1400–1450)
 - c. verwoesting abdijkerk en klooster (1578–1584)
 - d. restauratie klooster en bouw huidige abdijkerk (1598–1727)
 - e. bouw classicistisch klooster (1759–1794)
 - f. opheffing abdij en mislukte doorstart (1796–1819)
3. Transformatie van het abdiydomein (1822–2004)
 - a. afbraak kloostergebouwen en inrichting kloosterhoeve (1822–1848)
 - b. aanleg spoorweg Dender-Waas en expansie kerkhof (1848–1880)
 - c. einde van de kloosterhoeve en verkaveling van haar domein (1958)
 - d. opgravingen op het ontruimde kerkhof en inrichting archeologisch park op de kloostersite (1992–2004)

De Dender langs: breedte van een smalle stad

Vanop de brug (Oude Kaaibrug) zien we rechts een andere brug (Begijnenbrug). De afstand tussen beide is nagenoeg de breedte van onze ‘smalle’ stad tussen oostelijke en westelijke vestgracht. De Dender stroomt nu nuttig maar saai rechtdoor; eertijds kronkelde hij vrolijk door het landschap. De eerste generatie norbertijnen leefde bij de rivier, naast parochiekerk en kerkhof.

Stroomafwaarts verwierven hun opvolgers veel gronden. Stroomopwaarts lag de burchtsite, waarop naast militaire bouw- en versterkingswerken, omstreeks 1220 ook een slotkapel verrees. Abdijheren werden hier kapelaan en kregen als vergoeding de tienden van de Heer van Ninove in Outer. De kapel overleefde de abdij, maar haalde evenmin de twintigste eeuw. Jammer genoeg bleef er geen iconografisch materiaal van bewaard. Wel bewaard bleef zijn relikwie van het H.-Kruis ... en net onder het wegdek (Paul de Montplein) liggen nog archeologische resten verborgen, onder meer van het poortgebouw.

De norbertijnen gebruikten de Dender voor vrachtvervoer. Zuilbasissen en -schachten, kapitelen, dekplaten, boogstenen en plavuizen in kalksteen lieten ze vanaf 1160 per schip uit de Doornikse ateliers overkomen naar hun bouwwerf op de Coudenberg. Al snel zouden zij via de Dender niet alleen goederen importeren, maar ook hun landbouwoverschotten exporteren. Daarom lagen hun refugiehuizen in Aalst en in Dendermonde dicht bij de Dender; vanuit Dendermonde kon men via de Schelde zelfs in Antwerpen de markt aandoen.

Begijnenbrug en Susterhuys

Tussen burcht (ten zuiden) en abdij (ten noorden) ontwikkelde zich Ninove. Tegenover het poortgebouw van de burcht lag de Begijnenbrug. Na zware regenval of bij dooi na een winter met veel sneeuw, dreigde de Dender die brug steeds mee te sleuren. De houten constructie liep ook schade op door zware transporten van hout en stenen richting abdij. Schadevergoeding werd vaak gevraagd, maar zelden verkregen.

De brug dankt zijn naam aan de begijnen die omstreeks 1300 vlakbij kwamen wonen.

Waar nu het klooster van de Zusters der H.H.-Harten (3) staat (Burchtstraat 47–49), huisden toen vier bejaarde dames. Hun armoedig leven moet veel kandidaat-begijnen hebben afgeschrikt. Het begijnhof had een eigen kapel; een kapelaan benoemd door de abt ging daarin voor. Kapel en kapelanie bleven bestaan, ook toen de begijnen na 200 jaar verdwenen en penitenten hun plaats innamen. Omstreeks 1660 poogde abt Jan De Neve dit klooster van de grauwezusters, het *Susterhuys*, om te vormen tot een norbertinessenconvent. Zijn poging verzandde in een monsterproces met gigantische kosten voor beide partijen. De abdij berustte uiteindelijk in een povere bevestiging van haar rechten op de kapelanie. De zusters der H.H.-Harten die in 1836 hun intrek namen in het vroegere penitentenklooster bewaren nog een kelk met het wapenschild van abt Ferdinand Vander Haeghen. In hun kloostergebouwen overleed op 25 maart 1842 Jean-Baptiste Luyckx, de laatste norbertijnerpastoor van Ninove.

Het passantenhospitaal

Schuin tegenover het klooster ligt de hospitaalkapel, een laatbarok gebedshuis uit 1763 (4) (Burchtstraat 44). Sinds ca. 1260 verzorgden een zestal religieuzen in de eertijds aanpalende hospitaalgebouwen ‘passanten’ (voorbijtrekkende bedelaars en arme reizigers). Zij dekten de kosten van hun caritatief werk en van hun eigen levensonderhoud met de inkomsten van hun bescheiden grondbezit en met enkele extra’s zoals het lepelrecht. Van elke zak graan die in Ninove werd geleverd of op de markt verkocht, had het hospitaal recht op één schep. Omdat de abdij met haar pachthoven aardig wat graan verhandelde op de lokale markt was zij een stevige bijdrage verschuldigd. Uiteindelijk kocht de stad in 1781 het lepelrecht af, uit vrees dat dit de lokale graanhandel (en de stedelijke accijnzen) ruïneerde. De hervormingen van Jozef II bedreigden kort daarna het voortbestaan van zowel het passantenhospitaal als van de abdij. Zij lokten bij beide instellingen een taai verzet uit tegen de plannen van de keizer en van het hervormingsgezinde stadsbestuur.

De Keyzer

Wat verder verrijzen aan de overzijde van de Burchtstraat (nr. 9–13) een met arduin omlijste inrijpoort, terras en gevel van *De Keyzer* (5). In de 17de eeuw woonde hier de familie De Vlaminck. Mannen van deze familie bekleedden al generaties schepenambten in de stad; de vrouwen werden met overleg

uitgehuwelijkt. Zo huwde Joanna De Vlaminck met Antoon Boel, een ingeweken Brabander. Hun zoon Karel bracht het in 1650 tot stadsadvocaat. Zijn grafsteen bleef bewaard in de abdiijkerk. Zijn zuster Joanna erfde dit huis van haar moeder en woonde er met haar man Pieter De Moor, ontvanger van de Heer van Ninove. Hun zoon Ferdinand, de latere abt, werd daar geboren.

De eigendom van dit goed viel uiteindelijk de abdij toe: *ten jaere 1760 is dit huys ende erfve gecoght geweest door Mynheer Joannes Vandereecken pastor in Schaerbeek ende ten jaere 1762 aen d'abdye overgelaeten*. Met dank aan zijn broer bouwde abt Ferdinand Vander Eecken de nieuw verworven eigendom uit tot een volwaardig pachthof, het jongste uit de geschiedenis van de abdij. Het pachtboek van provisor Haeck vermeldt speciaal de nieuwe *arduyne poorte, staende ten suyden*, een gehavend ornament dat vele verbouwingen aan deze eigendom heeft overleefd.

De kleine Grote Markt

Op het einde van de Burchtstraat passeren we de Centrumlaan (links) en de Marktstraat (rechts). Hier gingen vroeger de Molendender over. Tussen de brug hier en de volgende (over de Beverbeek, het begin van de Beverstraat) lag de Grote Markt (vandaag: Oudstrijdersplein). Na de rampzalige geuzentijd woonde het restant van de Ninoofse bevolking hier een tiental jaren tussen Molendender en Bever. Zelfs de abdiijheren verbleven er in een huurhuis, *De Swaene* (1585–1891). Vrijbuiters overvielen hen daar bij verrassing in de nacht van 26 januari 1588.

abt Ferdinand Vander Eecken door Martinus Van Tendeloo, ca. 1760
Kerk O.-L.-Vrouw-Hemelvaart

Omdat zijn woning geen inrijpoort had, sloot hij in 1792 een contract met de abt. Het verleende zijn koets en kar via het abdijplein toegang tot poort en stal aan de achterzijde van zijn eigendom.

Ruimte voor de pastoor

Het huidige Kerkplein was vóór de Franse tijd hoofdzakelijk een boomgaard van de abdij. Slechts het Pauwstraatje gaf beperkte toegang tot dit 'plein' vanwaar men de bedevaartkerk (het schip van de abdijkerk) en de watermolen op de Dam kon betreden. Ook de verbinding van dit abdijplein met de Biezestraat was niet openbaar; pas in 1664 creëerde abt Jan De Neve hier een privé-weg voor de abdijheren (vandaag Dekenijstraat).

Het jaartal 1757 naast het wapenschild van abt Ferdinand Vander Eecken in de gevel van de pastorie (8) verwijst naar een grondige verbouwing van de oude pastoorswoning (Biezenstraat 15–17). Dat smalle huis met een trapgeveltje aan de straatkant heeft een bewogen geschiedenis gekend. Na verwoestingen in 1452 en 1578 gaf de woonst van 1591 tot 1597 onderdak aan de hele abdijsamenleving terwijl verderop de kloostergebouwen weer bewoonbaar werden gemaakt.

Schuin tegenover de pastorie liet Vander Eecken in 1776–1777 drie huurwoningen bouwen. Dat bouwproject blijft herkenbaar aan zijn arduinen raam- en deuroplijstingen. De gevellijn respecteert een eerbiedige afstand tot de pastorie: zo breed was toen een pleintje, geen gewone straat.

Het Oud Stadhuis (6) domineert de oude marktplaats. Het overbouwde in 1829–1834 de site van het middeleeuwse schepenhuis en van de griffie in het aanpalende huis. De bij afbraak gerecupereerde zandstenen hergebruikte men in de sokkel en in het torentje met de klokken van de oude beiaard (Joris Dumery, 1750).

Stadhuis en abdij vertegenwoordigden in principe twee verschillende werelden. In de praktijk liet de abdij zich gelden als grootgrondbezitter en belangrijkste werkgever in de stad; zij wou het liefst haar mensen (zoals de pachters van de abdijschouwen) in de schepenbank. In de stad vroeg men zich daarom wel eens af wiens belangen de schepenen eigenlijk behartigden.

6

Langs de 'heerlijke' weg

Via de Langemuntstraat gaan we naar de Despauterstraat, genoemd naar de wereldberoemde Ninoofse humanist Despauterius (Jan Despouter). Met dit straatje op middeleeuwse breedte begon de 'hoofdweg' tussen de residentie van de Heer van Ninove en de tweede parochiekerk die in 1222 was gebouwd op de Coudenberg. Aan het Hof op het zuidelijk eind van die weg herinnert nog het gebouw met poort (anno 1719, Graanmarkt 35–37). De parochiekerk aan het noordelijk eind van de stratenas verdween na 1813 helemaal. Haar zandstenen werden zuinig benut bij de bouw van een toren op de koorsluiting van de abdijkerk, de huidige parochiekerk. Over de site van de oude parochiekerk breidde zich honderd jaar lang het kerkhof uit; nu ligt er een parking.

Kort voor de toegang tot die parking staat links het huis van Henri-Hyacinthe Van Ypersele (1753–1837). De imposante gevel (7) (de Vlaeminckstraat 10) weerspiegelt de status van zijn bouwheer. Tijdens de Brabantse omwenteling werd hij hoogbaljuw van Ninove en in de Hollandse tijd burgemeester.

7

8

9

Vestgracht of watermolen?

Via Biezen- en Lavendelstraat bereiken we het kunstwerk dat herinnert aan de Geraardsbergse poort (9). Onderweg staken we een onzichtbare beek over, de Bever. Eertijds zocht hij zich kronkelend een weg naar de Dender. Hogerop liet hij eeuwenlang de abdijwatermolen werken, maar zijn debiet was te klein om meteen ook de vestgracht van water te voorzien. Vandaar dat stad en abdij een sluis met *schoven ende retenuren* bouwden om het water ofwel door de stadsgracht ofwel door een kanaal naar de abdijwatermolen te sturen. De molenpachter bediende deze sluis en de schoven bij 'zijn' watermolen.

10

De Dam komt haaks uit op Lavendel- en Geraardsbergsestraat en volgt de verdwenen westelijke vestgracht. Wij buigen met deze straat mee naar rechts, over het gedempte molenkanaal naar het gebouw van de watermolen; de mix van zandsteen, baksteen en arduin verraadt drukke verbouwingen sinds abt De Moor in 1685 de oude watermolen herbouwde (10). Dit jaartal werd ook met muurijzers in de zuidgevel verankerd, maar door twee verbouwingen van de oostelijke helft (20ste eeuw) bleven alleen de cijfers 16 bewaard.

Van neerhof tot poortgebouw

Als men de zuidgevel van de watermolen vanaf de tegenoverliggende muur bekijkt, ziet men rechts de resten van het monumentale poortgebouw. Zijn oorspronkelijke lengte kan men nog aflezen uit de zandstenen sokkel, links en rechts van de doorgang naar de Kloosterweg. Afsesleten sculpturen in zandsteen sieren de rechterhoek. Links op de verdieping (Kerkplein 34) resten alleen sporen van zandstenen 'speklagen' (11). Abt De Neve wou hier in 1659 de nieuwe officiële toegang tot het abbdijdomein aanleggen in harmonie met de nieuwe abdijkerk en het voorliggende abbdijplein. Maar in 1665 vielen de

11

werken aan de abdijkerk stil en verweet men de abt nutteloze bouwwerken en geldverspilling. In het nieuwe poortgebouw kwamen een schrijnwerker en lekenpersoneel wonen.

Dit poortgebouw verrees merkwaardigerwijs ettelijke meters achter de scheidingslijn tussen abdij en stad. Wellicht wou de abt een kelder en wat opgaand muurwerk hergebruiken van het oude neerhof, dat in de 'misdienaarsbrand' van 1603 ten onder was gegaan. De poortvleugel doorkruiste een vroeger plan dat voor de barokke westgevel van de nieuwe kerk het kloosterkerkhof wou aanleggen. Die begraafplaats zou het zicht op de pronkgevel blijvend hebben gevrijwaard. Nu zoekt men daar vergeefs een bevredigend uitzicht.

Langs het archeologisch park ...

De abdijkerk (12) werd hét monument van abt Ferdinand Vander Haeghen († 1754). Zij overbouwde meer de site van de oudste kloostergebouwen dan van zijn romaans-gotische voorganger. In het archeologisch park doorkruisen bakstenen funderingsmuren van een ambitieuze classicistische nieuwbouw de zandstenen resten van het gotische kloosterpand.

Misdienaarsbrand 1603

Op 29 juni 1603 verwoestte een brand 90% van de huizen te Ninove.

De vijf verhalen over deze ramp wijzen eensgezind misdienaars met de vinger: zij zouden met het wierookvat brand hebben veroorzaakt in het stro van het abbdijneerhof.

12

Het park ten noorden van de kerk is opgebouwd rond de relictten van dit oudere, gotische, klooster: een pad voert de bezoeker door de kloostergang rond de binnentuin en geeft zicht op een achterliggende boomgaard. Vanaf de Kloosterweg bekeken domineren evenwel de funderingen van de nooit opgetrokken zuidvleugel (13). Ter hoogte van de spoorwegbrug bevond zich het middenpaviljoen van de classicistische westvleugel.

... naar de 'grote' ingang

Oorspronkelijk meanderde de Bever door de diepte links van de Kloosterweg voorbij de spoorweg. Toen hij werd gedempt en definitief omgeleid in de stadsgracht ontstonden hier weiden en een paar vijvers.

Waar Abdijstraat en Kloosterweg elkaar kruisen, lag de Wijnberg. De kloosterwijngaard ruimde in de 15de eeuw plaats voor een militair bolwerk naast de vestgracht, ter bescherming van de noordelijke stadspoort met haar valbrug. Deze poort heette Proostpoort, omdat de provisors van de abdij daar, op 'hun' domein, kantoor hielden. Links en rechts lieten de abten er bedrijfsgebouwen tegenaan bouwen (brouwerij, schrijnwerkerij, remise, smidse). Omstreeks 1640 werd de vestgracht gedempt en kon het bolwerk verdwijnen. Abt De Moor liet het afgraven in 1688–1690 en zo ontstond de geleidelijke helling naar de oude abdijpoort aan de Weggevoerdenstraat.

Halverwege de Abdijstraat aan de rechterzijde overleefde het *sieckhuys* (14) de afbraak van de classicistische kloostergebouwen. De kopers van het kloostercomplex moesten de voormalige ziekenboeg ontzien omdat zij als woonst van pachter Josse Joseph Haelterman werd beschermd door diens lopende pachtcontract. Familie van Josse Joseph verkocht het huis in 1957 aan kunstschilder Maurits Van Saene.

De abdijpoort aan de Weggevoerdenstraat (15) is ca. 1620 ontworpen als hoofdingang van de abdij. Een eerlijk bouwwerk, want echt groot was de Ninoofse abdij niet. Haar beschermheiligen (Cornelius, Cyprianus, O.-L.-Vrouw) laten hun blik nog steeds op de voorbijgangers rusten.

Wij laten de abdijpoort achter ons en dalen langs het traject van de oude vesten en de Koepoort (16) (de enige middeleeuwse stadspoort die nog overeind staat) terug naar de Graanmarkt.

Bibliografie

H. Vangassen, *Geschiedenis van Ninove deel 2*, Ninove, 1960;
J. Peersman, *De Abdijkerk te Ninove. Een verhaal van norbertijnen, bedevaarders en parochianen*, Ninove, 2000;
ID., *Bijdragen in de NinoVVekrant, Ninove, 1997–2005*;
ID., *Abdijnieuws in Het Deeëffertje, Ninove 1994–2016*.

Colofon

Uitgegeven in opdracht van de deputatie van de provincie Oost-Vlaanderen.

Beleidsverantwoordelijke: Jozef Dauwe
Directie Cultuur – dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Auteur: Jaak Peersman
Lector: Ann De Bruyne
Fotografie: Jaak Peersman en dienst toerisme/VVV Ninove vzw

Grafische vormgeving: Ann Huyghe (directie Cultuur)
Druk: ABC Drukkerij, Meerbeke

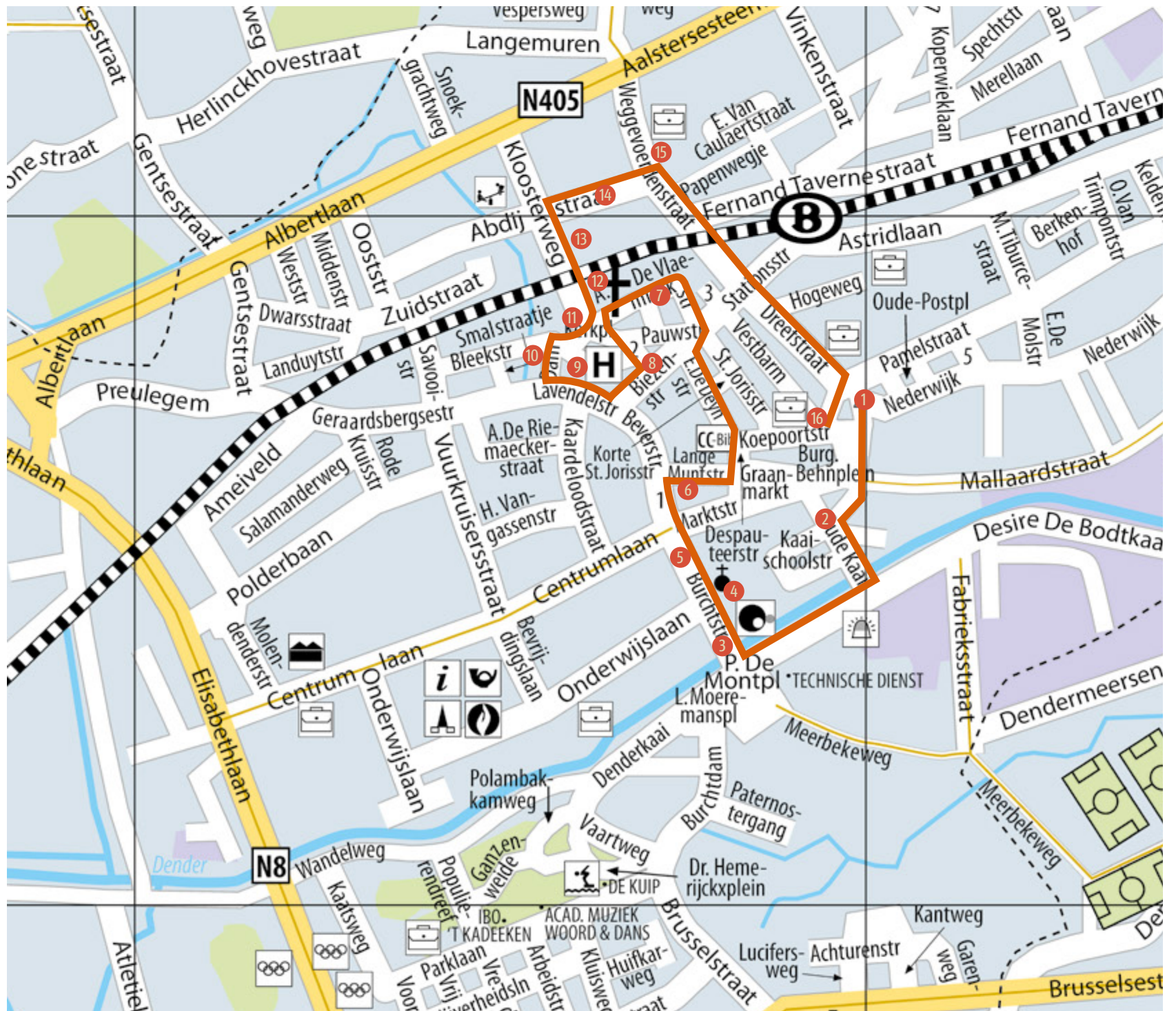
D/2017/1933/4

Praktisch

Voor stadsrondleidingen en themawandelingen over het abdijverleden neem je contact op met de dienst toerisme:
Toeristisch bezoekerscentrum Hospitaalkapel
Burchtstraat 44 · 9400 Ninove
tel. 054 31 32 85
toerisme@ninove.be · www.ninove.be/toerisme

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels